

Ronny Boogaart
Universiteit Leiden, LUCL
Contact: r.j.u.boogaart@hum.leidenuniv.nl

“Dat heb ik niet gezegd!” Verdedigingstechnieken na een ‘foute’ uitspraak

1. Inleiding

Wie het nieuws volgt, komt met enige regelmaat een zaak tegen waarin iemand zich moet verdedigen tegen de beschuldiging dat hij/zij/hen iets heeft gezegd dat niet door de beugel kan, bijvoorbeeld omdat het een leugen is of omdat de uitspraak racistisch of seksistisch zou zijn. Met mijn collega's, Henrike Jansen en Maarten van Leeuwen, hou ik me sinds enige tijd bezig met de classificatie en beoordeling van de verdedigingsstrategieën die op zo'n moment door de beschuldigde worden ingezet. Dat klinkt misschien niet direct als 'taal- en letterkunde', maar het sluit perfect aan bij onderzoekstradities als 'retorica', 'argumentatietheorie' en 'pragmatiek', die we in dit onderzoek met elkaar combineren. Daar komt bij dat veel van de verdedigingsstrategieën in deze zaken een vorm van 'taalkundige argumentatie' bevatten. Dat wil zeggen: dat de beschuldigde een beroep doet op de (vermeende) betekenis van de gebruikte woorden of bijvoorbeeld ontkent verantwoordelijk te zijn voor een 'implicatuur' in de zin van Grice (1975). Over zulke kwesties zou je als taalbeheerser of taalkundige toch iets moeten kunnen zeggen.

Om grip te krijgen op de vele verschillende verdedigingslijnen die in discussies over 'discutabele' uitspraken worden gebruikt, combineren we (1) de 'statusleer' uit de klassieke retorica met (2) het onderscheid tussen linguïstische betekenis en implicaturen uit de theoretische pragmatiek sinds Grice. Dat levert in theorie acht verschillende soorten verdedigingen op (Boogaart, Jansen & van Leeuwen 2021).

2. Vier verdedigingslijnen

Volgens Hermagoras van Temnos, die leefde in de tweede eeuw voor Christus, staan in elke rechtszaak in principe vier vragen ter discussie (zie bijv. Braet 2007), die te vinden zijn in de linkerkolom van Figuur 1. In de middelste kolom is te zien welke vier algemene strategieën hiermee verbonden zijn vanuit het perspectief van de aangeklaagde partij.

Status	Strategie van de verdediging	Toegepast op omstreden uitingen
(1) <i>Coniectura</i> : is de actie uitgevoerd?	Ontkennen dat de actie is uitgevoerd.	<i>Ik heb dat nooit gezegd.</i>
(2) <i>Definitio</i> : hoe moet de actie gedefinieerd worden?	De actie op zo'n manier herdefiniëren dat die niet of minder strafbaar is.	<i>Dat bedoelde ik niet.</i>
(3) <i>Qualitas</i> : was de actie gerechtvaardigd?	Een beroep doen op verzachtende omstandigheden.	<i>Ik was dronken. Ik zei dat 'in the heat of the moment'. Het was een verspreking.</i>
(4) <i>Translatio</i> : is de procedure correct uitgevoerd?	Een beroep doen op procedurefouten zoals een onbevoegde rechter.	<i>Wie ben jij om mij te beschuldigen?</i>

Figuur 1 – Klassieke statusleer toegepast op de verdediging van omstreden uitspraken.

In de rechterkolom hebben we de klassieke indeling toegepast op de beschuldiging van een 'foute' uitspraak. Behalve zeggen dat je die uitspraak helemaal niet hebt gedaan (linie 1), kan je dus ook claimen dat je verkeerd begrepen bent (linie 2) of dat er verzachtende omstandigheden zijn (linie 3). De 'procedurefouten' uit de klassieke linie 4 zien we bijvoorbeeld terug als Donald Trump een beschuldiging toeschrijft aan de 'fake news media'; dit beschouwen we dan als een parallel van de 'onbevoegde rechter'.

Een Nederlands voorbeeld. Nadat Thierry Baudet beschuldigd was van antisemitische uitspraken tijdens een etentje met de top van Forum voor Democratie in november 2020, gebruikte hij alle vier de verdedigingslijnes uit Figuur 1, zoals te zien is in de fragmenten in (1) (Ciere 2021).

- (1) *Ik kan me dat totaal niet herinneren. Maar als ik dat gezegd zou hebben – en nogmaals, ik kan dat echt niet plaatsen -, maar als iemand zoiets zou zeggen, in een wrevelige sfeer, je hebt misschien een glas op en je bent over de muziek aan het ruziën, het is laat, je bent moe... Dan is het toch evident een grap?*

Zien jullie niet dat dit een coup is. Ze hebben een aanleiding genomen en hebben gedacht 'hier gaan we op springen'. In de dagen daarna hebben ze materiaal verzameld, zeiden ze ineens 'oh wacht, dat etentje, we halen daar een of twee uitspraken vandaan, die halen we totaal uit de context'.

Om te beginnen ontkende Baudet meermaals dat hij de uitspraken had gedaan (linie 1), maar hij deed dat wel vaak op een indirecte manier, zoals in (1), door te zeggen dat hij het zich 'totaal niet' kon herinneren en het 'echt niet' kon plaatsen. Maar ook de

andere strategieën werden door hem ingezet. Als Baudet zegt dat de uitspraak ‘totaal uit de context’ is gehaald en ‘evident een grap’ is, dan gaat het over de precieze interpretatie van de uitingen (linie 2), waarbij ook verzachtende omstandigheden worden aangevoerd (“wrevelige sfeer”, “een glas op”, “ruzie”, “laat”, “moe”) (linie 3). Ten slotte zet hij ook de tegenaanval in door de aanklagers te beschuldigen van onzuivere motieven (linie 4).

3. Twee scenario’s

Omdat de beschuldigingen in deze zaken gaan over een bepaald type actie, een *talige* actie, kan de beschuldigde ook gebruikmaken van het verschil tussen de letterlijke betekenis van een uiting en de implicaturen ervan (de conclusies die je er als lezer/hoorder uit zou kunnen afleiden). Dat werkt twee kanten op. Als je beschuldigd wordt op grond van de letterlijke betekenis van je woorden, kun je aanvoeren dat je die woorden niet letterlijk bedoelde, maar bijvoorbeeld ironisch, zoals we net zagen bij Baudet (“evident een grap”). Andersom zie je ook vaak dat er juist een beroep wordt gedaan op de letterlijke betekenis van een uiting.

Een bekend internationaal voorbeeld van de laatstgenoemde strategie is de verdediging die de Republikeinen kozen om te beargumenteren dat Donald Trump met de uitspraak in (2) niet tegen James Comey zei dat hij zijn onderzoek naar Michael Flynn beter kon staken (Capone & Bucca 2018).

(2) *I hope you can see your way to letting this go, to letting Flynn go. He is a good guy. I hope you can let this go.*

James Comey, toen nog de baas van de FBI, interpreteerde deze uiting als een directieve taalhandeling, dus als een verzoek van Trump om zijn onderzoek naar Michael Flynn, en diens contacten met Rusland, te beëindigen. Maar volgens de Republikeinen had Trump met “*I hope that*” alleen maar een gevoel tot uitdrukking gebracht, dus een wens. In feite beweren zij daarmee dat Trump niet verantwoordelijk is voor de implicatuur die Comey aan deze uiting verbond; die was blijkbaar niet zo door de spreker bedoeld.

De beschuldiging dat een uitspraak ongepast is, gaat dus soms over de letterlijke uitspraak, dus over de linguïstische betekenis ervan, maar soms ook over de impliciete betekenis, zoals de directieve implicatuur van (2). Daarom onderscheiden we in onze classificatie van verdedigingsstrategieën systematisch twee scenario’s: de verdediging ontkent verantwoordelijk te zijn voor de letterlijke inhoud óf voor een implicatuur. In beide scenario’s kan in principe gebruik worden gemaakt van de vier linies uit Figuur 1. Als we die linies uit de klassieke statusleer combineren met het onderscheid tussen

expliciete en impliciete betekenis, levert dat acht soorten verdedigingen op, die in Figuur 2 gelabeld zijn met de letters A t/m H.

	beschuldiging betreft	
	expliciete info	impliciete info
<i>Ik heb dat nooit gezegd</i>	A	B
<i>Dat bedoelde ik niet</i>	C	D
<i>Verzachtende omstandigheden</i>	E	F
<i>Wie ben jij om mij te beschuldigen?</i>	G	H

Figuur 2 – Classificatie van verdedigingsstrategieën na omstreden uitspraak.

Over het antisemitische karakter van de aan Baudet toegeschreven uitingen bestond weinig discussie, dus die beschuldiging betrof met name expliciete uitspraken (scenario 1). Daarbij kan de beklaagde wel kiezen voor linie 2, door te stellen dat de uitspraken niet letterlijk moeten worden opgevat of om een andere reden niet als uitingen van antisemitisme moeten worden geïnterpreteerd (C). Zoals we zagen in (1) zet Baudet daarnaast ook de andere strategieën in (dus A, E en G in Figuur 2). De beschuldiging aan het adres van Trump was dat hij het onderzoek naar Flynn probeerde te beïnvloeden en daarmee ‘*obstruction of justice*’ pleegde, maar die beschuldiging betrof een implicatuur (scenario 2). Trump zelf beweerde dat hij de uitspraak in (2) nooit had gedaan (B), dus ook in dit scenario kun je nog steeds de eerste verdedigingslinie kiezen. Andere republikeinen verdedigden een letterlijke lezing van (2) en ontkenden dus de implicatuur dat de uiting directief bedoeld was (D).

4. Tot besluit

Een systematische indeling van verdedigingsstrategieën in reactie op een ‘foute’ uitspraak is op zichzelf nuttig, maar levert vooral veel interessante vragen op. In de inleiding omschreef ik ons lopende onderzoek als ‘classificatie en beoordeling van verdedigingsstrategieën’. We willen dus niet alleen een indeling maken in types, maar ook iets kunnen zeggen over de redelijkheid van een type verdediging. Sommige implicaturen zijn bijvoorbeeld sterker dan andere. Neem de ‘letterlijke’ verdediging van Trumps woorden in (2). Als taalwetenschapper kun je op grond van de pragmatiek – hier met name aan de hand van Searle (1975) over indirecte taalhandelingen – goed laten zien dat het ontkennen van een implicatuur in dit geval een onredelijke verdediging is. In mijn lezing zal ik laten zien hoe we in recenter werk proberen om expliciete, kritische vragen op te stellen voor de beoordeling van specifieke verdedigingsstrategieën (Boogaart, Jansen & van Leeuwen 2022, te verschijnen).

Referenties

- Boogaart, R., H. Jansen & M. van Leeuwen (2021). “‘Those are your words, not mine!’ Defense strategies for denying speaker commitment”. In: *Argumentation*, 35 (2), p. 209-235.
- Boogaart, R., H. Jansen & M. van Leeuwen (2022). “‘I was only quoting’: shifting viewpoint and speaker commitment”. In: L. Horn. *From lying to perjury: Linguistic and legal perspectives on lies and other falsehoods*. De Gruyter. [te verschijnen].
- Braet, A. (2007). *De redelijkheid van de klassieke retorica*. Leiden: Leiden University Press.
- Capone, A. & A. Bucca (2018). “Why did Trump say ‘I hope you can let Flynn go’ to Comey? Pragmemes and socio-pragmatics (A Strawsonian analysis)”. In: *Pragmatics and Society*, 9 (2), p. 208-231.
- Ciere, R. (2021). *Ik herinner, herken en vind dat niet! Een vergelijkende analyse van de stasis-theorie en de image repair theory bij het ontkennen van speaker commitment*. Leiden: Universiteit Leiden. [MA-scriptie].
- Grice, H.P. (1975). ‘Logic and conversation’. In: P. Cole & J.L. Morgan (eds.). *Syntax and semantics, Vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, p. 42-58.
- Searle, J.R. (1975). ‘Indirect speech acts’. In: P. Cole & J.L. Morgan (eds.). *Syntax and semantics, Vol. 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, p. 59-82.